

HEDIN SVEN.

Amery

HEDIN SVEN
PEKINGTŐL MOSZKVAIG

FORDÍTOTTA DE BALASSA JÓZSEF

FRANKLIN-TÁRSULAT KIADÁSA, BUDAPEST

verseny nélkül lehetetlen korunk anyagi virágzása. Tönkretette az önkényuralmat, de jólét tekintetében századokkal vetette vissza Oroszországot. A szabadságot, amivel népét megajándékozta, szegénység és nyomor kísérte. Ő volt a legnagyobb alak, akit a világháború teremtett. Csak egy ember sorsa múlta felül rettenetes tragikumban Leninét, s ez Wilson sorsa. Mert ő az egyetlen, aki megtudta volna menteni a nyugatot, s ő elmulasztotta ezt a hivatást teljesíteni.

*

Az utolsó és nem legkevésbé hatásos programmpontja volt ez elejétől végig érdekes ülésnek, hogy a földszintről egy ember indítványozta, hogy Leninnek küldjenek üdvözlő táviratot. Trockijnak is küldtek távirati üdvözlőt.

Végül a német proletáriátusnak is küldtek táviratot. Tartalma erős hangú tiltakozás volt Franciaország erőszakos politikája ellen a Ruhrvidék békés lakosságával szemben. Az orosz proletáriátus tiltakozott az ellen, hogy a francia imperializmus az egész német népet elnyomja. Ezt a táviratot is nagy tetszéssel fogadta az egész gyűlés.

Egy különös szokás, amelyet már Verkhne-Udinszkban is megfigyeltem, a moszkvai népgyűlésen is szokásban volt. Minden jelenlevőnek joga volt az ülés vezetőihez írásban kérdéseket intézni. A kérdést apró papírszeletekre, jegyzőkönyvből kitépelt lapokra írták s kézről-kézre adva eljuttatták a színpadra. Felolvasták s a jegyző asztalára tették. A napirend után felelni kellett volna rájuk. De az elnök indítványozta, hogy tekintettel az előhaladott időre, ezt egy későbbi ülésre halasszák.

*

Moszkvában az ember az egyik végtelből a másikba sodródik s mondhatom, hogy azon a héten, amelyet itt töltöttem, nem volt időm unatkozni.

Az előbb említett gyűlés után Engström kíséretében a német birodalom egyik legelőkelőbb arisztokratájához Brockdorff-Rantzau grófhhoz, a német nagykövethoz mentem.

Diplomáciai pályájának utolsó tizenkét évében Brock-

dorff-Rantzau gróf több bizalmas és kényes megbízást kapott. 1912—18-ig, tehát az egész háború alatt német követ volt Kopenhágában. 1918-ban külügyi államtitkár, később miniszter lett s maradt 1919 június 21-ig. Ebben a minőségében a német békedelegáció élén állott Versaillesban, ahol a szövetséges hatalmak képviselői 1919 május 7-én a békefeltételeket közölték. Ott történt, hogy egy büszke megvető mozdulattal eltolta magától a gyűléstől és bosszúvággyal telt okiratot s kesztyűjét rádobta és ott történt, hogy ülve olvasta fel válaszbeszédét, melyet a jelenlevők nem fogtak elfelejteni.

Úgy ült ott, mint egy bűnös a vádlottak padján, körülvéve a bírák seregétől. Mert a békét egyik oldalon Németország, a másik oldalon 27 állam, köztük 6 nagyhatalom között kellett megkötni. E gyilkos béke színhelye a tükörcsütem volt — lovagterem nem illett volna hozzá. Mint vérengző vámpirok ültek az államférfiak az asztal körül, élükön Clémenceau, Lloyd George és Wilson, s a magános német arisztokrata emelt fővel fogta fel pillantásaikat, amelyek élesek és áthatók voltak, mint a törzsúrások.

A béke megkoronázása volt a műnek s teljesen méltó volt a történelem leggyávább háborújához. S ott Versaillesban egy félévvel később legyilkolták a német birodalmat. Egyes hatalmak azt állították, azért indultak a háborúba, hogy a jövőben minden háborút lehetlenné tegyenek. Versaillesban olyan örült módon vonták meg az európai államok új határait, hogy biztosabb alapokat semmiképp sem lehetett volna építeni a jövő háború számára. Békének kellene uralkodnia a földön, de mindenki állig fegyverkezve áll, hogy egymásra rohanjon. Hogy saját lelkiismeretüket megnyugtassák s a népeket becsapják, megalapították a nemzetek szövetségét. De a két állam, amelynek legnagyobb szüksége volna támaszra, Oroszország és Németország, kívül maradt. Midőn a háború Olaszország és Görögország közt kitörőben volt, látta az emberiség, hogy mit ér a nemzetek szövetsége, ha komoly dologról van szó.

Minden alkalommal arról beszéltek, hogy a világot

éretté tegyék a demokráciára, beszéltek a népek önrendelkezési jogáról, jogról és igazságosságról. Azonban azt tették, hogy útját egyengették egy olyan imperializmusnak, amilyen a háború előtt nem volt. Nem kérdezték, mik a népek óhajításai, jogtalanságokat és igazságtalanságokat követtek el vagy türtek.

Nem találnak elég erős szavakat, hogy elítéljék a bolsevikokat. De hát ők jobbak? Minden kegyetlenség az élőkkel szemben utálatos. A novemberi forradalom 1917-ben legalább gyorsan múlt el, ellenben a megszállott német területek lakosságának kiéheztetése hosszú ideig tart. Engedjék meg, hogy az ember jobban szeresse a halottégetést az eltemetésnél.

Népek, amelyek egymást kölcsönösen üldözik és kínozzák, misszionáriusokat küldenek Kínába. S ezek azt prédikálják: «Boldogok az irgalmasok, mert irgalmaságban lesz részük. — Szeresd felebarátodat, mint tenmagadat. — Szeresd ellenségeidet, tégy jót azokkal, akik téged gyűlölnék, áldd azt, aki téged átkoz, könyörögj azért, aki téged megsért.» S mit felel erre a békés kínai? Rámutat a világháborúra, a versailles-i békére s a Ruhrvidékre s így szól: «Te képmutató, vedd ki előbb a gerendát a saját szemedből!»

Nem; mi hazugságoktól megfertőzött levegőben élünk. Amerre csak fordulunk, a hamis próféták alattomos szavait halljuk. Báránybőrben közelednek felénk, de belül farkasok. Gyümölcsseikről ismerd meg őket. «Nem szedünk szőlőt a tövisbokorról, sem fügét a bogáncsról.» Amíg az ő szavaik hangzanak, nem remélheti az emberiség, hogy világosabb idők felé halad.⁵

*

Ilyen gondolatok között ültem a kocsiban, amelynek bakján egy hatalmas izvoscsik trónolt. A német követség egy pompás épületben van elhelyezve. A nagy hallban a követség egy tagja fogadott s elmondta, hogy Brockdorff-Rantzau gyászhirot kapott hazulról: anyja meghalt s haza kell utaznia a temetésre. Azért mégis fogadott lakásában, amely talán a legpompásabb a mai Moszkvában.

A hír hatása alatt nagyon szomorúnak találtam. De a beszélgetés folyamán mintha egy kissé elfelejtette volna gyászát. Érdekelte, hogy mi a véleményem az Oroszország és Németország közti viszonyról. Azt mondtam, hogy Oroszország hatalmas segélyforrásait nem lehet német vállalkozószellem, szervező képesség és intelligencia nélkül gyümölcsöztetni. S Németországnak szüksége van egy országra, egy új területre az elveszett gyarmatok s az elrabolt kereskedelmi hajók pótlására.

Németország jövőjére nézve is egy volt a véleményünk. Az idő dolgozik a németek számára, — ha össze tudnak tartani az idegen iga alatt. A francia nép egy napon arra a belátásra fog ébredni, hogy milyen balgaság vezérek erőszakos politikája. Be fogják látni, hogy a Ruhr és a Pfalz rossz üzletek voltak. Talán ijesztően világos lesz előttük, hogy maguknak ártottak, midőn Németországnak ártottak. Ha ez az óra elérkezik, megkezdődik Németország virágzása s nem remélt gyorsasággal fog előrehaladni. S akkor nem sokáig fog tartani s Németország új, hatalmas korszakot fog megérni.

*

Noha e nap programja gazdag volt, mégis elhatároztuk Lundberg, Engström és én, hogy az éjszakai Moszkvára is vetünk egy pillantást.

Tíz óra volt. Kóboroltunk az utcákon. Olvadt, a gyalogjáró jéggé taposott hógöröngyei megpuhultak és sikosak lettek, míg a kociúton mély volt a havas sár s több helyen már kezdett vízzé válni.

Az utcai világítás kifogástalan s a kirakatok, amelyekben, a tolvajok ellen védelmül, egész éjjel égnek a villamos lámpák, ezt nagyban elősegítik. Sok késői járókelő, férfi és nő, volt még az utcán, akik vagy haza vagy gyűlésekre, összejövetelekre mentek. Néha egy-egy autó rohant el mellettünk; de ez nem sok van. Azt mondták, hogy számuk a városban 3600.

Az izvoscsik gyakoribb, nem kell messzire menni s már talál az ember. Néhol hosszú sorban állnak a kocsik s ha

A népnevelés népbiztosa, Anatolij Vasziljevics Lunacsarszkij, délután 2 órára kérte látogatásomat. A jelzett időben ott voltam hivatalában, a *Narkomprosz*-ban (*Narodnij Kommisszariat Proszvescsenija*, vagyis: Népbiztosság a népnevelés számára).

Itt nem állt ör a kapuban, hanem folytonos volt a jövés-menés. Engem mások előtt bebocsátottak s egy nagy szobába léptem, ahol éppúgy mint az előszobában, többen dolgoztak íróasztaloknál és írógépeken. Lunacsarszkij íróasztala egy sarokban volt, ahonnan az egész termet áttekinthette. Amint az ajtót kinyitottam, elébem jött, a legkedvesebben üdvözölt és leültünk íróasztala mellé.

Nem beszélünk egy szót sem politikáról, hanem csakis kulturális kérdésekről. Különösen Ázsia felkutatásáról volt szó. Négy nagy expedíció volt akkor útban: Koszlové, akivel Urgában találkoztam, egy expedíció Dagesztánba, egy másik Turkesztánba s egy több évre terjedő geológiai s általános természettudományi expedíció a Kola félszigetre, melyet a pétervári tudományos akadémia szerelt fel. Felhívtam a népbiztos figyelmét nemrég befejezett 9 kötetes munkámra *Southern Tibet* (Déli Tibet), melynek egy orosz egyetem és tudományos társaság könyvtárából sem volna szabad hiányozni.

Lunacsarszkij nem minden büszkeség nélkül beszélt a népműveltség emelkedéséről az utóbbi időben. Az analfabéták száma évről-évre csökken. Sokkal inkább *akarnak* írni és olvasni tudni, mint azelőtt. A nagy tömeg érdeklődik az Oroszország határain túl levő, eddig ismeretlen világ iránt s tudni akarják, mi történik más népeknél. Sokkal több újságot olvasnak. Kérdésekre, hogy az ifjúság hasznára fordítja-e az alkalmat a tanulásra, amit a moszkvai egyetem nyújt, azt felelte, hogy már túlhaladták a lehetőség határait, minden tanterem tele van s napról-napra zaklatják őket az ifjak, könyörögve, hogy beiratkozhasanak.

— De nem mehetek tovább. Nem képzelheti, milyen nehéz nekem, elutasítani őket. Bizonyosan többen vannak azok között is, akik kint ülnek és várnak, akik azért jöttek,

hogy felvétessenek az egyetemre. Búcsúzáskor átadta «A népnevelés problémái» c. könyvét (Moszkva, 1923. 208 l.).

Lunacsarszkij külsejéről, élénk sötét szemeiről, nagy, hajlott orráról, fekete bajuszáról és szakálláról ítélve, azt hinné az ember, hogy zsidó eredetű, pedig régi orosz nemesi családból származik. Folyékonyan beszél németül és franciául s úgy látszik, szeret beszélni. Művelt és olvasott ember s minden iránt érdeklődik a világon. Ha az ember nem tudná, hogy népbiztos s hogy a fentebbi munkát írta, nem is sejtene, hogy egyike a kommunista párt vezéreinek. Mert a beszélgetésből ez nem tűnt ki.

Oroszországban a helyesírás reformja is követte a forradalom irányát. Eltörölték a felesleges betűket, a ѣ-t, az ѣ helyett mindig е-t írnak stb. s ez nagy megtakarítás az írásban és a nyomtatásban. Lunacsarszkij nem nagy lelkesedést mutatott az új helyesírás iránt. Azt mondotta, hogy legfontosabb praktikus jelentősége az, hogy megkönnyíti az írás és olvasás tanítását a széles népretegekben. Azonban határozottan ellenezegült, amint nekem mondotta, a további egyszerűsítésnek, pl. a ѣ kiküszöbölésének, mert ez hallható a kiejtésben.

*

Néhány honfitársammal a Szucharevszkij Rinokra, egy hosszú, nyílt vásártérre mentem, amely egyidejűleg vásártér és a Kreml körül húzódó harmadik bulevardgyűrűnek egy része. Szucharev tornya két részre osztja. Ennek az 57 méter magas épületnek alsó része négyszögletes s az északról délre haladó utca számára boltozatos átjárója van, mely a vásárt derékszögben metszi. Felső része a messzire ellátszó nyolcszögletes torony. A strelicek lázadása alkalmával 1682-ben Nagy Pétert és anyját a Szucharev-ezred mentette meg s ennek emlékére építtette a cár hét évvel később a tornyot.

A téren, a toronytól keletre és nyugatra naponként vásár van. Olyan élet, forgalom és embertömeg van itt, hogy azt hiszi az ember, hogy valami varázslat Szamarkandba vagy Bokharába vitte. A házsorokkal párhuz-

mosan megy az országút tele nehéz társzekerekkel, izvoscsikokkal, telegákkal s falusi szánokkal.

Az autót biztos helyen hagyjuk s gyalog megyünk, hogy lássuk ezt a folyton, változó, festői és lebilincselő képét a félig keleti életnek, ezt az embertömeget, amelyen a kelet színpompájával szemben rongyos, szürkéssárga vagy piszkos barna bundákat, esetlen csizmákat s mindenféle szőrmesapkát látunk.

Azt mondták, hogy naponként 60,000 ember fordul meg ezen a téren. Mindenütt tolongás, de könyökünkkel utat tudunk szorítani. Mintaszerű rend van mindenütt. A hangok morgása volt hallható, de sohasem egy éles hang vagy durva szó. Ha egy szó kihallatszott a többi közül, az valamelyik paraszté volt, aki bundát, csizmát, sipkát vagy kesztyűt kínált eladásra. Az egész jól van szervezve, nem láttam rendőrt, s az embertömegek mégis nyugodtan és csendesen mozogtak a megszokott utakon.

A novemberi forradalom után a szabad kereskedelmet eltiltották s a boltokat becsukták. A kormány vette át a kereskedelmet. Azonban sok esetben erősebbnek bizonyultak a régi szokások, mint a vörös ukázok. Hiába tiltották el a szabad kereskedelmet, ez nem ért semmit. A parasztok vígan adtak, vettek, éppúgy mint előbb. A népbiztosok belátták tehetetlenségüket és szemet hunytak. Azt gondolták és joggal, hogy egy ősrégi szokással szemben alkalmazott erőszakosság elégedetlenségre és nyugtalanságra adhat okot. Tehát nem szüntették meg a vásárokon a kereskedelmet s mindig lehetett bármit venni, ami az élet fenntartásához szükséges.

A nagyon kicsiny elárúsító bódék végtelen sorokban állnak egymás mellett. Mindenféle árunak megvan a maga negyede. Lassanként eljutottunk oda, ahol az élelmiszereket árulják. Itt fiatal és öreg parasztasszonyok állnak, jól beburkolva bundába és sálba s a havat taposva, hogy lábukat melegen tartsák, s kínálják a frissen fogott halat, a friss tejeskenyeret vagy a reggel levágott juh friss húsát. Kissé odébb tojástartókat árulnak, burgonyát, baromfit, sajtot, vaját s egyebet.

Ha az ember itt végigmegy, igazán nem nyeri a szűkségnek vagy a közeledő éhínségnek benyomását. Az Oroszországról olvasott tudósítások gyakran pesszimiztikusan vannak kiszínezve. A sokféle megpróbáltatásban az orosz nép bámulatos ellentálló erőt tanúsított.

— Jó, jó — mondja a sötétben látó próféta — így van ez Moszkvában, Oroszország szívében, a legsűrűbben lakott kormányzóságban. Nem csoda, ha a parasztok azokból a falvakból, melyek sűrűn el vannak szórva a főváros körül, áruikat a haszonért a különböző moszkvai vásárterekre hozzák. De menj ki a távolabb levő, ritkább népességű kormányzóságokba! Ott állandóan dühöng az éhínség. Menj el Szamarába, Szaratovba vagy Szimbirszkbe, Voronesbe vagy Tambovba, hogy Permről, Vjatkáról, Vologdáról ne is beszéljünk. Ott szívettepő képeit látod a félig meztelen csontvázaknak, rosszul táplált, kiéhezett szerencsétleneknek, akik hiába könyörögnek kenyérért.

Nem tudom, hogy van ez ott, csak azt mondhatom el, amit saját szememmel láttam. De azt hiszem, hogy a vészmadarak hiába kiabálnak s a hírlapok tudósítói sötét színeket használnak. 1922-ben Szamarában és a szomszédos kormányzóságokban három millió ember halt éhen. Ekkor rossz volt az aratás. De 1923-ban jó volt az aratás. 1922 előtt azt jósolták, hogy 20 millió fog éhségtől elpusztulni. Nagyon könnyű ilyen számokkal dobálózni, senki sem ellenőrizheti, senki sem olvashatja meg a holttesteket; a számitás találmányra történik. Bármilyen szomorú és szívettepő is a dolog, az olyan érvágás, mint Szamarában, nem sokat jelent egy 130 milliónyi népnél. Egy éhínség nem pusztítja el az oroszokat a föld színéről, legfeljebb 127 millióra csökkenti számukat. Nagyjában véve emelkedik a lakosság száma, noha néha, rossz aratás után, csökken. A veszteséget néhány év kiegyenlíti, a hézagokat betöltik, s az idő hullámai összezsápnak a halottak fölött. A föld melyik népe maradt megkímélve az éhínségtől? Régebbi időkben a mi svéd népünk sokat szenvedett ilyen bajoktól.

Ma, úgy látszik, Németországban nagyobb az éhínség, mint Oroszországban. Itt az éhínséget egy-egy kormányzó-

ságban könnyen meg lehetne szüntetni, ha a vasutak jó állapotban volnának. Németországban az inséget a Versailles-i gyalázatos «béke» növeli és rosszabbítja. A németek számára az élelmiszerkérdés természetes okokból sokkal nehezebb, mint az oroszok számára, akiknek országában a fekete föld terem, a nélkül, hogy a parasztnak nagyon sokat kellene dolgoznia. S Oroszország gazdag jó földben. Ha a parasztnak a birodalom más részein sincs rosszabb dolguk, mint Kjachta és Verkhne-Udinszk közt, ahol néhányszor megszálltam kunyhóikban, akkor nincs velük baj. S ha Nyugat-Szibériában éhínség lett volna, nem volna hihető, hogy a parasztnak élelmiszerfeleslegüket elhozták volna a szibériai vasút állomásaira.

Sok írónak, aki ma Oroszországról ír, egy szava sincs erről s a titokzatos sötétségben egy fény sugarat sem akar látni. Szeretnek visszatérni a novemberi forradalom rémségeire, szívesen időznek a samarai éhezőknel, kéjlegnek a szegénységben, ami mindenütt megvan. Engem az orosz problémának jelene és jövője érdekel legjobban. Nem érzem magamat jól hóhérok, sírásók és hollók között, gyűlölöm a hullaszagot. A háború, eldurvította az embereket és szenzációra van szükség.

A szegénység magában nem hiba. Nem szabad ki-gúnyolni, hanem sajnálni kell. Többé-kevésbé minden európai nép osztozik ebben. Kár az emberekért.

*

A nap még nem ért véget. Avinov olyan kedves volt, hogy négy jegyet küldött nekem a nagy opera (Bolsij Teatr) előadására. Laurin, Engström és Lundberg jöttek velem. Helyünk a földszinten volt, közel a zenekarhoz. Tehát nem voltak előttünk fejek, s ha a szünetekben megfordultunk, szabad áttekintésünk volt az egész közönségen. Azt hallottam, hogy minden hely egy cservonecbe került, vagyis 19 svéd korona (kb. 380,000 magyar korona). Nem volt alkalmam erről meggyőződni. Pétervárott a Marinszkij színházban éppen a fele volt.

A nézőtér az utolsó helyig tele volt. Hogy engedhetik

ezt meg maguknak az emberek és kik ezek? A földszinten a közönség nem viselte az egyszerű bolsevik ruhát. Csaknem mindegyiken gallér volt és nyakkendő. Az első emeleti páholyban néhány úr szmokingban volt látható, valószínűleg külföldi diplomaták. A többin zsakettöltözöt volt. Nem látszottak nagyon előkelőknek, de nem is szegényeknek vagy kopottaknak.

— Miféle emberek ezek? — kérdeztem.

— Az új polgárság.

— Miféle népség ez?

— Ezek azok, akik a NEP-en és másféle üzleten keresnek. Néhányan közülök zsidók.

Egészen fönt, a tető alatt ültek a szegények. De a földszinten és az első emeleten ültek Moszkva siberei, az új gazdagok, az új kapitalisták a kommunisták óriási birodalmában. Pedig a novemberi forradalom főleg azért tört ki, hogy szétzúzza a kapitalizmust és behozza a vagyon, föld és pénz igazságos megosztását. S a kapitalizmus, mint egy új főnixsz emeli fel aranyostarajú fejét a hamuból, abból, ami a régeből még megmaradt. S ez itt van Szovjet-Oroszország szívében, Moszkva szívében. Ebben a tekintetben tehát a bolsevizmus eltévesztette célját s mindig el fogja tévesztetni, amíg emberek vannak a földön. Mert a gazdasági törvényeket nem lehet néhány ukázzal legyőzni s vannak emberek, akiknek pénzügyi furfangja felülmúlja a tömegekét. Ezek a fickók azok, akik értenek hozzá, hogyan kell az aranypatakot saját zsebükbe irányítani.

Vannak lángeszű emberek a tudományban, a művészetben, az irodalomban, a zenében. Ők átvették a tömegek szellemi vezetését. Az erősek, a nagyravágyók parancsolnak s a tömegek engedelmeskednek s követik őket. Az olyan állam lehetetlen, ahol mindenki egyforma és senki sem emelheti fel fejét magasabbra, mint a másik. Egy ideig megmaradhat olyan formák közt, amelyet alkotott, de kezdettől fogva arra van ítélve, hogy változásokon menjen keresztül. Megértük az új gazdasági rendszert (NEP). Most kicsirázik az új polgárság, az új kapitalizmus. Semmi sem új a nap alatt. Minden csak üres, hiú hajsza. S az új

Oroszország mégis nőni fog s belülről naggyá és hatalmassá fejlődik, amely egyszer talán még a régít is felül fogja múlni. Azok, akik Szovjet-Oroszországot kívülről akarták hadseregekkel, ágyúkkal, léghajókkal tönkretenni, ostobák voltak. Az újnak, ami jönni fog, orosz talajból kell jönnie. S akármilyen történik is a jövőben — s erről semmit sem tudunk, — mégis hálásaknak kell lennünk az oroszok iránt, hogy megvolt a bátorságuk a gyakorlatban kipróbálni Marx örökölt teóriáit. Egyszóval, hatalmas bizonyítékot nyújtottak az emberiségnek, *hogy ez nem megy.*

De most felhangzott Aida nyitánya. A függöny felmegy. Ugyanebben a színházban 15 évvel ezelőtt ugyanezt az operát hallottam. Most sokkal jobban játszották, mint akkor. A legkisebb részletekig kitűnően adták elő: az ének, a zenekar, a játék, a világítás effektusai, a gazdag kosztümök, a ragyogó ékszerek, a nagyszerű díszletek. Ez utóbbiak modern stílusban voltak festve, merész, élénk színekkel s pompás hatást gyakoroltak.

Azt hiszem, nem túlzok, ha azt mondom, hogy Aidát a világ egyik operaszínházában sem játsszák jobban, mint a moszkvai operában.

KÉT KOLOSTOR ÉS EGY AKADÉMIA.

Az enyhe idő csak néhány napig tartott. Ekkor a hőmérséklet néhány fokkal nulla alá esett. Ismét esett a hó és midőn december 12-én az utcára kiléptem, fehér hólepel borította Moszkvát. Avinov értem jött egy hivatalos autóval, s keresztül-kasul jártuk a gyönyörű, festői várost. Áttekintést nyertünk a köralakú bulevardokon, amelyek okozzák, hogy Moszkva terve egy fatörzs átmetszetére emlékeztet, világosan rajzolt évgyűrűkkel s közepén a Kreml, szívhez hasonlító, melynek hegye észak felé mutat s alapja a Moszkva-folyó.

Elhaladtunk a régi, előkelő vár körül az Alexander-kert mellett. A Vörös-téren benéztünk az Iveri Szűz Mária kis kápolnájába, ahol az isten-anya csodatevő képe nagy tisztelet tárgya. Itt égtek viaszgyertyák, ragyogott a szentképeken az arany és ezüst s szakadatlanul hullámozt a jámbor hívők áradata, akik a szentképet csókolgatták, letérdeltek előtte és keresztet vetettek. A tömeggel együtt bementünk a kápolnába, hogy lássuk a pompát, de főleg, hogy megfigyeljük az embereket. Egy kissé kint is megálltunk, hogy nézzük a jövőket és menőket, az előbbieket jámbor várakozással, lehajtott fejjel s keblükhöz szorított sipkával, az utóbbiak gyakran könnyes szemekkel és megvigasztalódott lélekkel.

Nyugodtan el lehetett volna távolítani a fehér táblát, amelyen ez a felirat áll: «A vallás ópium a nép számára», s amely még most is ott függ a kápolna közelében. Ez kihívás a nép legnagyobb és alapjában véve vallásos érzelmű része ellen. Épp most gyakran hall az ember az Oroszországban megújuló vallásos életről s nem is lehet ezen csodálkozni.